

GEÇMİŞ GEÇMEMİŞ BİLE: ARKEOLOJİ FİLMİ KURGU DENEYİMLERİM

Thomas Balkenhol

Kurguladığım en kötü film bir arkeoloji filmidir. Alman ZDF kanalı için çekilen *Lykien – Land der Leto*, Likya hakkında yapılan televizyon belgesel filmi. Kötü olması, filmin tamamen bir “uzman” tarafından hazırlanan metne göre kurgulanması. Söz konusu olan, televizyonda; evde yazılmış ve resme birebir uyumlu, stüdyoda “okunmuş” metne olan sarsılmaz inançtır. Kurgucunun işi, mümkün olduğu kadar metne uygun görüntü bulmak ya da görüntülere uygun metinler döşemektir ki söz ve görüntü arasındaki makas kapansın. Ben başta her filmi sessiz film olarak kurgulamaya çalışırım (TV

filmleri çok zor bir ödev). Kurgu tarzım genelde, mümkün olduğu kadar bütün bilgileri doğrudan insanlardan, canlı konuşmalardan almak üzerine kurulu. Arkeoloji filmleri uzman yorumuyla dönemin edebi ve tarihi eserlerinden parçalar içerir. Bunda eksik bilgi ve anlaşılmaz bir şey varsa metne başvururum. Bu yöntem salt metinle kurgulanan bir filme göre tabii ki daha fazla zaman ve emek ister. Zaman paradır. Zaman ve para ise televizyonda kısıtlıdır. Pek çok redaktör, gazetecilik eğitiminden ya da -tam tersini kanıtlayan ampirik araştırmalara rağmen- hala akademik "sözlü ders" geleneğinden geldiği için ana makaleyi en son yan cümleciğine kadar esas alan bir anlayışla film yaptırıyor. Ve metin genelde ancak kurgunun son aşamasında hatta resimlerin kesimi tamamlandıktan sonra ortaya çıktığından, söz ile resmi birbirinden ayıran bir makas açılıyor. **Bernhard Wember**'in televizyon haberlerinin etkisi hakkındaki araştırmaları; bir haber ile ilgili seyircide kalanın metin cümleleri değil, görsellik ve duygu olduğunu ispatladı.¹ Ben yönetmenlerimin metinler"ini bazen vahşice kısaltırım ve metinsiz filmler için mücadele ederim. Eski bir Türk atasözü "Görünen köy kılavuz istemez" der. Eğer görüntüler açık ve orijinal sesler güçlüyse metne gerek yoktur. Televizyon redaktörleri ön yargılarından ötürü seyircinin seçimleri ve izleme alışkanlıkları konusunda paket tur prensibi uyguluyorlar: Seyirciyi tek başına harabelerin arasında dolaşmaya yollayamazsınız, rehber ihtiyaçları vardır. Rehber gruba aceleyle mekanı dolaştırır, işaret parmağı ya da şemsiyesiyle görülecek şeyleri işaret eder, durmadan konuşur ve bu sırada hoparlörden bir alışveriş merkezi müziği çalar. Kendi gözlemlerinizi ve keşiflerinizi için, hatta yerli insanlarla rastlaşmanız için zaman kalmaz. Metin olmadan bir dakika bile geçmez.

Bahsettiğim ZDF filminin metninde şöyle cümleler vardı: "Anadolu'nun ana tanrıçası Kibele hayatın koruyucusudur. Likya devleti ve toplumu anaerkil bir topluluktur. Anaerkil geleneği yaşlı Kibele'den genç Leto'ya geçmiş..." Bu cümleler hangi görüntüler ile anlatılabilir? Filmde bu sözler, tarlada çalışan, sahta ekmek hazırlayan bugünkü Türk teyzelerinin görüntüleri üzerine döşendi. En kötüsü de gösterilen ama konuşturulmayan insanlar adına yapılan yorumlar. Sözü ettiğim filmde Kekova'da yaşayan bir balıkçı da gösterildi.

¹ Bernhard Wember, *Wie informiert das Fernsehen?*, München 1976.

"Yaşlı balıkçı Ahmet'in batık bir liman umurunda değil. Bu gelip geçen yabancı turistlerin hoşlanacağı bir şey..." Bu sözlerde Ahmet sessizce kameraya bakar ve susar. Kimse ona bir ülkenin kültürel zenginlikleriyle ilgili ne düşündüğünü sormamıştır. Bunun gereği de yoktur çünkü "Big Brother" Ahmet'in düşüncelerini okuyor, ondan daha iyi biliyor ve daha düzgün de ifade edebiliyor.

Benim metin konusundaki tepkim; hepimizin aşına olduğu, birbirine benzer seslerle, bir tiyatro oyununun tipik duraklamaları ve tonlamalarıyla stüdyoda okunan klasik televizyon metinleridir. Bunun okunmuş ve sunuluyor olduğu hemen anlaşılır. Göğüsten gelen kalın etkileyici ses de beni rahatsız ediyor (Türk belgesel metinlerinde "en"ler fazlaca kullanılır: "en eski...", "en güzel", "en büyük..."). Duyduğunuzda hemen şüpheyeye kapılıyorsunuz: Acaba doğru mu bu? Böyle olduğunu nereden biliyor? Hangi hakla bunu iddia ediyor? Böyle kendi tarafından dünyayı anlatan, olayları ve insanları yargılayan bu sesin ve metnin sahibi de kim? Beni rahatsız eden hatasız tanrının sesidir. Anonim olarak kalır, nesnel bilgiyi yansıtır, kaynakları saydam değildir, canı istediği gibi manipüle eder ve ön yargılar aşılır. Bilimsel bir makalede kaynakça ve dipnotlar bulunur. Metin ise genelde anonim kalır.

Eğer metin kendini gösteren bir insanın öznel yorumuna dönüşürse, iş değişir. **Christoph Boekel**'in *Glimpses of Hell (Blicke in die Hölle, 1999)* adlı askeri mimari savunma sistemleri tarihine ilişkin deneme filminde; Vauban tarzı surlarla çevrili Le Quenois kasabasının okul öğretmeni Debrabant kendi öznelliğinin arkasında durup şöyle konuştu: "Ben Le Quenois'nın tahkimleriyle savaşa karşı bir tutku beslediğim için ilgilenmedim. Ben militarist değilim. Ama savunma tesislerinin o zamanki toplumun bir yansıması olduğunu düşünüyorum. Bunlar tarihin bütününden bağımsız görülemeyecek fenomenler. Biraz merakla şu soru sorulabilir: İnsanlar ne düşünüyorlar? Neden eylemde bulunuyorlar? Teker teker nasıl eylemde bulunuyorlar ve nasıl kolektif olarak yönlendiriliyorlar? Önemli olan insanların nesiller boyunca süren şiddet sürecinde biriktirdikleri deneyimler." Böyle bir metni seve seve filmde kullanırım çünkü öznelidir. İster inan ister inanma ama bu kasabada böyle bir insanın böyle bir yorumu olduğunu kabul etmek zorundasın. Bu filmde Alman ve Fransız halklarının tarihe ve savaşa bakışında ilginç bir fark ortaya çıktı ki arkeoloji film yönetmenlerinde de var. Filmdeki eski Alman askeri veya uzman çok titiz ve somut bir şekilde savunma sistemlerinin ayrıntılarını anlatıyor ama ötesine geçemiyor. Filmdeki Fransızlar bir noktada felsefi bir düşünceye varıyorlar. Öğretmen Debrabant "savunma tesislerini o zamanki toplumun bir yansıması" olarak görüyor ve insanlığın saldırma ve savunma yarışından bahsediyor. Filmin başka bir yerinde I.Dünya Savaşı'nda tamamen yok olan Fleury-Douaumont köyünün alanı gösteriliyor. Oranın "muhtarı" artık hiçbir iz kalmayan alanı gösteriyor, o savaşın vahşiliğini anlatıyor ve sonunda "İnsanlar tamamen delidir. Birbirlerini öldürüyorlar. Dinozor gibi yok olacaklar!" diyor. Sözleri savaşın dehşetini göz önüne çıkartmaya çalışıyor, ancak sonunda "incommunicable", anlatılamaz, hayal edilemez diyor. Görünen küçük bir orman ve yer yer "Okul", "Belediye", "Çiftlik" tabelaları. "Görünen köy" yok. Bu nasıl bir filme aktarılır. Görünene anlam vermekle ve görünmeyeni seyirciye hayal ettirmekle.

II. Dünya Savaşı'nın en önemli tank savaşlarının yapıldığı Kursk meydanında bugün geriye kalan boş bir düzlük sadece. Bu olay hakkındaki *Erinnerungen an das Inferno (Felaketin Anıları, 1992)* filminde boş tarlanın 180 derece

panlı bir görünümü var. Yer çok önemli bir yer: Kursk tank çatışması Almanların geri çekilme ve dönüm noktasıdır. Ama görünen sadece bir tarla, üstünde yer alan olaylardan hiçbir şey görünmez. Bu boş alana anlam yüklemek gerek. Kursk tarlası görüntüleri üzerine bir askerin kabus anını aktaran bir dış ses döşedik - “rüyalarımnda hep bu tarlayı görüyorum...kendimi birden çok yalnız hissettim ve eve dönmek istedim...”. Böylece bu boş tarla birden anlam kazanıyor ve görülmeye değer oluyor.

Arkeolojik ören yerlerinde görünen ne var? Bir taş yığınının ne anlamı var ki?

Egon Friedell'in *Kulturgeschichte Griechenlands* (Antik Yunan'ın Kültür Tarihi) adlı kitabında² antik kültürü anlatırken şöyle bir çıkış noktası var:

Bakışlarımızı zamanın ve mekânın neresinde gezdirirsek gezdirelim, insanlık tarihinin daima belirli, kendine özgü dekora sahip bir sahnede oynandığını görürüz ki, elbette sırf bu yüzden dekor dramın kendisidir diyemeyiz. Yoksa bu maddeci görüş, asıl işin dekor olduğunu ileri süren bazı tiyatrocuların bakış açısı kadar dardır. Çevre yalnızca bir dekordur: Ama her yönetmen, dekorun oynadığı rolün çoğunlukla ne kadar önemli ve vazgeçilmez, hatta ve hatta mukadder olabildiğini söyleyebilir. Keza, gerçek dram oyuncusu, sahne dekorunun işin mahiyetini anlatmakta yetersiz kalan "dekorasyon" kavramından çok daha fazlasını içerdiğini, işin içine ses, renk ve esrarlı bir hava katarak ruhun- hezeyanlarına eşlik ettiğini ve oyunda sessiz kişi olarak daima yer aldığını bilir.

Friedell “kulis”i anlatırken çok somut durumları anlatıyor: iklim ve coğrafya. Berrak bir Ege ışığı ve iklim yüzünden günü açık havada geçirebilmek hayata nasıl bir etki yapmış; denizin okyanus değil, adalarla dolu bir deniz olduğunu; yörede yetişen bitki, sebze ve meyvelerin nasıl bir yemek kültürü; toprak ve taş yapısının hangi yöresel mimariyi yarattığını anlatmaya çalıştı. Bütün bunlar pek değişmedi. İklim aynı, bitki aynı, dağlar ve denizler aynı. Antik çağı filmlerde canlandırmak istersek, “kulis”i aynı şekilde gösterebiliriz. Hatta o toprakta yaşayan insanlar da pek değişmemiş. Bir çoban her zaman çobandır. Dolayısıyla bugün o toprakta yaşayan insanları göstersek ve konuşursak, bin seneler öncesinde aynı toprakta yaşayanları da göstermiş oluyoruz.

² Egon Friedell, *Kulturgeschichte Griechenlands*, dtv, München 1981, Türkçesi: *Antik Yunan'ın Kültür Tarihi*, Dost 1999

Birileri diyebilir ki: Türklerin eski Helen halkıyla ne alakası var? Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı, Ankara'nın simgesi Hitit Güneşini Minareci Müzik Şirketi simgesine dönüştürdüğünde diyor ki:

Hititler Müslüman değildi, üstelik ben onları atalarımız olarak görmüyorum. Ben Osmanlı'dan ve Selçukludan gelmeyim, işte o kadar, daha eskisi bizim değildir. Biz Türk tarihini 1071'den sonra kabul ediyoruz. Dünyadaki hiçbir millet, egemen olduğu topraklardaki eski uygarlıkları kendine simge seçmez. Bunun ırkçılıkla bir ilgisi yok. Biz egemen olduğumuz topraklara kendi simgemizi yerleştirmek istiyoruz.

Bülent Ecevit, Büyükşehir Belediye Başkanı'na şu bilgileri vermiş:

Malazgirt Savaşı'yla, Anadolu'da Türk egemenliğini kuran Selçuklular; Hititlerin, Asurluların, Yunanlıların, Romalıların, Bizanslıların ve daha nicelerinin bu topraklardaki kültür ve sanat birikimini özümstediler. Çin, Hitit, Fars ve Arap kaynaklarının da katkısıyla zenginleşen kendi kültürlerini ve sanatlarını Anadolu'nun o engin birikimine karıştı yeni sentezlere ulaştılar: Anadolu'nun halkıyla da, uygarlıklarıyla da kaynaşarak bu toprakların geçmişi ile geleceğini bütünleştirdiler.

Ve **Melih Cevdet Anday** Cumhuriyet'in tarihe ve arkeolojiye bakışını şöyle ifade ediyor.

1453 Fethini kutlamakla İstanbul'a yabancı olduğumuz izlenimini uyandırıyoruz dünya kamuoyunda; "Biz buraya dışardan geldik" diyoruz. Oysa biz Asyalı değiliz, soyumuz sopumuz buralı. Biz Hitit'ten bu yana sürmüş olan bir karışımın ortaya çıkardığı bir halkız. Bu insanların o zaman burada oturmakta olan halkları kılıçtan geçirdiklerine ilişkin ne bir belge, ne de bir söylenti vardır. Gelen buradaki ile karışmıştır, işte hepsi bu. Tarihimiz bu yurdu benimsemekle başlar. Başka bir yerden gelmiş olmanın hiç önemi yoktur. Herkes bir yere bir yerden gelmiştir.³

Ve **Gündüz Vassaf** bu konu hakkında şöyle diyor:

DNA araştırmaları bugün Anadolu nüfusunun en çok % 30'unun Orta Asya kökenli olduğunu gösteriyor. Her ne kadar milli tarih bilincimiz, hepimizi birleştirdiği söylenen Türk kanına dayandırılrsa da, Türklerin

³ M. C. Anday, *Felsefesiz Yaşamak, Adam, İstanbul 2003, s.324-25*

Tarihi kitabında Jean-Paul Roux, "Türklerin damarlarında eski Türk kanından, elmacık kemiklerini çıkık ve gözlerini çekik yapan o kandan daha çok yabancı, Moğol, Çinli, Yunanlı, Kafkas, Rus, Afrikalı kanı akmaktadır" der. Bence gene de eksik bir liste. Sanki hiç "kız alınıp verilmemiş gibi" bin küsur yıl bir arada yaşadığımız Yahudilerin, Ermenilerin, Kürtlerin adı geçmiyor.⁴

Arkeolojik alanlarla uğraşan arkeologlar ile arkeoloji film yönetmenlerine belli bir ilgi, ilişki ve etik gereklidir. Politikacıların geçmiş imparatorluklara duyulan ilgisi tabii ki "hasta adam" Osmanlı İmparatorluğu değil, "Muhteşem Yüzyıl"dır – harem entrikaları hariç. Gurur duymak, kendi kendini pohpohlamak ve "en büyük biziz, başka büyük yok" duygularından halkı galeyana getirmektir. Bu tabii ki pek bilimsel bir tavır değil.

Kütüphanemdeki en eski kitapta (1833), **Rollis**'ten tarih şovenizmine karşı bir metin var: "Tarih olmazsa bir çağın ve tek bir ülkenin dar sınırları içinde kalırdık, kısıtlı bilgilerimiz ve kendi düşüncelerimize hapsedilirdik hep çocuk evrenin geri kalanına yabancı kalırdık., bizden önce gelenlerden ve bizi çevreleyenlerden hiç haberimiz olamazdı. En uzun hayatımız ne kadar senedir ki? Dolaşabildiğimiz ülkeler, seyahat edebildiğimiz yerler; dünyanın oluşumundan beri, evrene ve çağlara göre küçücük bir noktadan başka bir şey değil midir?"* Arkeoloji ve arkeoloji filmleri şu mesajı veriyor: Bugünkü durum çok kısa bir olay. Anadolu'nun tüm tarihine bakarsanız ufkunuz açılıyor. Arkeoloji filmleri, milli gururu pohpohlamak yerine bu geniş ufku yaratmalı.

Son olarak çalıştığım arkeoloji filmi **Patara** ilk meclisin kazı ve yeniden inşasını anlatıyor (**Ali Özkaya/Alexander Müller**. Yazdığım tarihte henüz bitmedi; bu yüzden henüz resmi bir ismi yok.). Patara'da senelerdir kum altında kalan bir meclis binasını; önce Alman ve Türk, sonunda sadece Türk arkeolog ve mimarlar tarafından yeniden inşa etme çalışmalarını belgeleyen bir film. Likya birliğinin meclisinde 23 küçük şehrin temsili var, bunun altısı çok önemli, bu altısının üçer oy hakkı var. **Montesquieu** bu yapıyı antik dünyanın en mükemmeli olarak örnek almış ve ABD Likya anayasasına benzeyen bir anayasa yapmıştır. Patara'da bir Alman Profesör (**Grosche**), bir Türk arkeologla

⁴ Gündüz Vasaf, *Tarihi Yargılıyorum*, İstanbul 2007

beraber 10 sene evvel binanın kalıntılarını kumdan çıkarmaya başlamış; yakında tatil evi olan bir Amerikan senatörünün dikkatini çekmiş, o ABD senatonun dikkatini Patara'ya çekmiş, onun üzerine Türk meclisi de projeyi sahiplenmiş. Beklentisi Obama ile görkemli bir açılış ve turistler için cazip bir mekan yaratmak. (Sonunda açılışı Obama'sız olarak, küçük çapta yapıldı ve büyük bir turist ilgi pek görmedi.)

Ali Özkaya ve **Alexander Müller**'in belgeseli, hem inşaat işçilerinin, hem arkeolog ve mimar ekibin çalışmalarını izliyor. Arkeoloji belgesellerinin bir cazibesi, arkeologların çalışmalarına katılmak, onların adım adım arayışlarını, bulduklarını, hayallerini ve hayal kırıklarını izlemek. Patara'da şöyle bir problem var. Bina Likyalılar tarafından inşa edildi ve tamamen demokratik anlayışa göre yuvarlak bir meclisti, sonra Romalılar geldiler ve İmparatora bir taht yapıp demokratik yapıyı bozdular, sonra bir Odeon (tiyatro) haline getirdiler, sonra Bizanslılar binayı surların bir parçası olarak yeniden değiştirdiler. Şimdi sorun, meclis hangi hali ile yeniden inşa edilmeli? En eski haliyle mi, yoksa Romalıların Odeonu (ki bugün de tiyatro olarak da kullanılabilir) ya da Bizans'tan kalan son halinde mi bırakılmalı? Ekibin amacı: her dönemden bir biçimde bir şey görünmeli. Bu tabii daireyi dörtgenleştirmek gibi bir şey. Roma yapısı olarak tam inşa edersen, Likyalıların ilk biçimi kaybolacak. Belgesel filmde bu tartışmalar belgelenir, ayrıca işçilerin bu işlerde tarihe sahip çıkmaları ve bir şeyler öğrendikleri anlatılır. *Glimpses of Hell* Fleury-Douaumont köyün muhtarı alanı gösterirken "çapa al, her kazdığın her karış toprakta yüzlerce askerin kalıntılarını bulacaksın. Onlar huzur içinde yer altında yatsın. Onlara gösterilebilecek en büyük saygı budur." diyor, yani arkeolojik kazı yapılmasın! "Benzer bir yorumu, Selanik Müzesinde Kral Philip'in kafatasını gösteren vitrinin önünde, Yunan ziyaretçiler tarafından duydum: "Mezarında kalsaydı!". Burada arkeologların ahlaki durumuna ve arkeoloji sinemacılarına bir ödev düşüyor. Mezarları bozarak ne kadar aşağıya kazmalı, yeniden inşa etmekle kalıntıları ne kadar bozabiliriz, yoksa başka türlü tarihi canlandırabilir miyiz?

Patara meclis binasını ilk çıkartan **Prof. Grosche**'nin görüşü: mümkün olduğu kadar son kalıntı halinde kalsın. Bütün dönemler bilgisayar

animasyonlarıyla gösterilir. Ona uygun bir tesis inşa etmeli. Öğrencilere ödev olarak üç dönemin bilgisayar 3D animasyonlarını yaptırdı. Arkeoloji belgesellerinin artık önemli bir görevi ve biçimi, 3D animasyonlarla tarihi görüntülemektir. Çıkan animasyonlar hoş ama gerçek taşların yerini alamaz. Nasıl Ankara Bayrampaşa Cami etrafında, Konya Mevlana etrafında, Malatya'da, etrafında betonla Osmanlı Disney Land mahallelerinde hayat yoksa, bu bilgisayar animasyonlarında da taşların tadı yok. Lego taşları arasında canlı insanların meclis tartışması zor hayal edilir. Çömlek yerine plastik çanak gibi. "Gerçek ürünlerin maden, köpük, lif, katman gibi özellikler ile hiçbir ilgisi yok. Dönüştürülmüş bir maddedir...Ondan çıkartılan ses onu açıklar: oyuk ve düz. Sesi gibi renkleri de bayat: sapsarı, kıpkırmızı, yemyeşil.." (Roland Barthes)⁵

Ben yapsam, müzik aletlerinde kullanılan "humanizer"le (*insani yapar*: elektronik müzikte kullanılan ve insan elinden çıkma gibi olması için özellikle yanlış tonlar ekleyen bir alet) montaj edecektim. Bir öykü anlatmalı ki gelen giden "okuyarak hayal ettiğim olaylar yer aldı, bir filmde gördüğüm insanlar tam burada yaşadı" diyebilsin. Bir de seyircilerin ilgilendiği, bir şeyler yaşayabileceği bir mekan, bir sinema olmalı ki, böyle bir yerde olmak cazip gelsin. Turizmde "görölmeye değer" ve rehberlerde yıldız verilen yerlerin de genellikle görünecek pek bir şeyi yoktur; Truva'da taş yığınlarından başka görülebilecek pek bir şey yoktur; fakat tarihi olayların hayalleri ve bunların bir tek kırık taştan hayal gücüyle canlandırılmaları, tarihe şahit olma hissi yaratma olanağı vardır. Patara; Assos ve Karaburun gibi zaman zaman demokratların ve demokrasi mücadele verenlerin buluşma yeri olursa, dünyanın ilk meclisini yeniden inşa etmesi anlamlı olur (Tabii memlekette postmodern demokratörlük değil, canlı bir demokrasi kaldıysa eğer.).

⁵ Roland Barthes, *Mythologies*, Paris 1957. Le plastique, s.160

Ankara kalesinin devşirme taşlarını konu alan bir öğrenci grup filmimizde, **Konuşan Taşlar** (2005) başında bir turist diyor ki : “Bu taşlar bin yıl, belki iki bin, üç bin yıl buradadır. Onlar şahit. Savaşları, bütün iyilikleri, kötülükleri gördüler. Taşlar şahitlerdir. Bu alanda titreşimleri hissediyorum, kültürel titreşimler.” Öğrenciler Ankara kale sakinlerini konuşturdular. Güvercin yetiştiren bir amca şöyle diyor:

Tarihle iç içe yaşamayı, burada yaşamayan kimse bilemez. İlk önce burada yaşayacak, tarihten nefes çekecek, ondan sonra tarihin ne olduğunu bilmesi lazım. Ben doğma büyüme bu mahalledenim. Bu taşların içinde çocukluğumuz, gençliğimiz geçti, hala burada çoluk çocuk yaşamaktayız... İnsan ister istemez hevesleniyor, biraz araştırmak istiyor... Yani buralarda neler oldu, kimler döğüştü, kimler neler kazandı, kimler neler kaybetti. Zaman içerisinde şöyle mantıkla düşündüm. Geçmişimize daha iyi sahip çıkmamız gerektiği kanaatindeyim.⁶

⁶ **Konuşan Taşlar**, ODTÜ/GAZİ öğrencileri, GİSAM 2007

Öğrencilerin çıkış noktası ve sakinlerine sorulan soru: “Taşlar konuşur mu?” Cevaplar: “Taşlar bize konuşur. Biz bunu bilmiyoruz.” Taşların bir konuşması, birçok arkeoloji filmlerinin unuttuğu orijinal ses yazıtlar. Acaba üzerinde yazılanları çevirsek taşları konuşturamaz mıyız? Filmde **Prof. Ender Varinlioğlu** ters duran yarım bir taşın orijinal sesini şöyle anlatıyor: “Burada Latince metinler görebiliyorsun. Yoksa kolay değil, Latince metin çıkmaz. Sanıyorum şu haliyle bu bir lejyonla ilgili, lejyon kısaltması. “Pro praetor” diyor. Yani lejyonda görev yapmış bir kimsenin yazmış olduğu bir yazıt, kendisiyle ilgili... Demek büyük bir yapı var, o yapıyı koydurmuş. Kendi adını da koydurmuş bir yerde. Yahut bir adaktır. Roma dönemi, Roma ve imparatorluk dönemi.” Seyirci arkeologların merakını ve keşfini izlemek istiyor ve duvarlarda yazılan “orijinal sesi” duymak istiyor.

Theodor Mommsen, Ankara Augustus tapınağının duvarındaki yazıtı “Yazıtların Kraliçesi” diyor. Yazıtta dünyada bir tek Ankara’da var olan, imparator Augustus’un öz geçmişi. ODTÜ GİSAM derslerinde bir dönem bu yazıtı konu aldık. Kırık dökük taş yığını göstermek yerine tarihi canlandırmada başka bir olanak daha var: doku drama. Tarihi canlandırmayı, olanak ve sorunları ile birlikte, bir tiyatro oyunu yazarak ve çekmekle ele aldık. Bir tiyatro **Augustus**’u konu alan bir piyes hazırlıyor ve **Augustus** rolü oynamak isteyen oyuncularını tek tek sahneye çağırıyor. Provada adaylar yazıtın bir

parçasını okuyup rol alabilecek bir oyuncu olduklarını ispatlamaya çalışıyorlar. Rejisör, asistanı, yazar ve sanat yönetmeni adayları sorgulayıp rahatsız ediyorlar. İlk sahnede komisyon uygun aday tipi bulmak için birçok **Agustus** heykellerini inceliyor. Karadeniz burunlu, imparatorun çok **Atatürk'e** benzeyen, bir İtalyan... Farklı farklı **Agustuslar** ortaya çıkıyor.

Demek ki herkes **Agustus** olabilir, tarihi canlandırma filminde her Türk oyuncuya benzeyen bir **Agustus** büstü bulunur. Peki ya kadın oynamak isterse? **Metin Erksan** "Kadın Hamlet" adlı bir film yaptı. "İnsan insandır" diyor bir kadın aday. Futbol antrenörü imparator oluyorsa, bir kadın niye olmasın? Peki kıyafet, perdelik kumaştan "Muhteşem Süleyman" dizisindeki gibi dönem kıyafeti ile bir Romalı mı olmalı? Kot pantolonu olmaz mı? Ya da bütün zaferleri sayan bölümü bir rap gibi söylesek olmaz mı? Örneğin (rap tarzı) "Mısır'ı Roma İmparatorluğu'na kattım, büyük Ermenistan'ı, kralı Artaxes'in öldürülmesinden sonra, bir eyalet durumuna getirebilirdim...". **Agustus'un** Ankara tapınağında yazdığı özgeçmişini sahnede okurken tuhaf bir şey ortaya çıktı: Darbe ve imparatorluk sistemini savunurken **Agustus, Kenan Evren'in** 12 Eylül nutuğu ile birebir örtüşen sözler kullanmış.⁷ Yaptığı Roma şehrini dönüştürme çalışmalarını anlatırken, sanki bugünkü Türkiye politikacıları gibi konuşuyor. "Geçmiş ölü değil, geçmemiş bile."⁸

Aristoteles'in bir deyişi var:

Tragedya'da ozanlar, gerçekte yaşamış insanlara bağlanırlar. Bunun nedeni, olabilir olan'ın aynı zamanda inanılır olmasında bulunur. Gerçekte olmamış bir şeyin olabilirliğine ise, kolay kolay inanamayız. Ama gerçekten olan bir şeyin olabilirliği apaçık ortadadır. Çünkü olanaksız olsaydı, gerçekte olmayacaktı.**

Belgeselin görevi sadece var olanı, yüzeyde görüneni yansıtmak değil, var olanı iyisiyle kötüsüyle mümkün olabilecek bir olgu olarak göstermek. Bir

⁷ "Orduyla devleti, altında ezilmekte olduğu partinin egemenliğinden kurtararak yeniden özgürlüğe kavuşturdum."

⁸ "The past is never dead. It's not even past." William Faulkner, *Requiem for a Nun*. Çev. Christa Wolf: "Die Vergangenheit ist nicht tot. Sie ist nicht einmal vergangen." Kindheitsmuster.

zaman Patara'da demokratik bir meclis mümkün olabilmişse, demek ki Anadolu topraklarında demokrasi mümkün. Türkiye'de Köy Enstitüsü gibi bir eğitim geçmişte mümkün olabilmişse, bugünün Türkiye'sinde de 4+4+4 sisteminden daha iyi bir eğitim sistemi mümkün demektir.

Kızılderililere göre yaşadıkları yerlerin bir kısmı bir “*power place*”dir (kutsal alan). Ojibwa Kızılderilileri hakkında kurgusunu yaptığım bir filmde (***Get Real or Get Lost, P. Hoffmann***), “Şef”lerden biri Bavyera'da gezdikten ve oranın nehirle çevrili Wasserburg kenti ve çevresini gördükten sonra mesaj olarak “Alp Dağlarına git, kim olduğunu göreceksin!” dedi. Yönetmen onlara geldiğinde ve “Dünya ailesine mesajınız nedir?” sorduğunda onlar: Bunu Toronto şehrinde değil, kutsal ada Turtle Island'da doğa içinde ancak anlatabiliriz dediler. Belgesel film şeklinde bir mesaj kurguladık. Üzerinde antik desenleri olan bir kayanın yanında bir Kızılderili şöyle konuştu:

Ulusumuz bu topraklarda çok uzun zamandır yaşadı ve bize bugün uygulamak için bir mesaj bıraktı. Çevrenizle uyumlu yaşayın ki gözlerinizle güç noktaları görebilesiniz. Ormanlarda onları takip edebilirsiniz. Orada bir mesaj var, sadece yerli insanlara değil, dünya insan ailesine. Geçmişte olanlardan, bir de gelecek olanlardan konuşuyor. İyice düşününce birinin kehaneti öbürünün tarihidir. Geçmişten bir şeyler görüyorsun, gelecekte bir şey görüyorsun.***

Arkeoloji belgesellerimizde tarihin mesajını aktarsak, hiçbir şey olanaksız olmayacak, çünkü “*gerçekten olan bir şeyin olabilirliği apaçık ortadadır.*”

* “Sans elle, renfermés dans les bornes du siècle et du pays où nous vivons, resserrés dans le cercle étroit de nos connaissances particulières et de nos propres réflexions, nous demeurerions toujours dans une espèce d'enfance qui nous laisse étrangers à l'égard du reste de l'univers, et dans une profonde ignorance de tout ce qui nous a précédés et de tout ce qui nous environne. Qu'est-ce que ce petit nombre d'années qui composent la vie la plus longue ? qu'est-ce que l'étendue du pays que nous pouvons occuper ou parcourir sur la terre, sinon un point imperceptible à l'égard de ces vastes régions de l'univers, et de cette longue suite de siècles qui se succèdent les uns aux autres depuis l'origine du monde ?”
Französisches Lesebuch in drei Kursen, Aachen, Verlag der Cremerschen Buchhandlung 1833

** Aristoteles, *Poetika*, 5, Επί δε της τραγωδίας των γενομένων ονομάτων αντέχονται. Αίτιον δ' ότι πιθανόν εστί το δυνατόν · τα μεν οὖν μη γενόμενα οὔπω πιστεύομεν εἶναι δυνατά, τα δε γενόμενα φανερόν διτι δυνατά.

*** “My people were here living long ago, leaving a message for us to use today. And the way I've been told that it works is that native people lived in one time so close with their environment, that they could see these power spots with their eyes. When they looked through the woods, they could follow it. There is a message there not just for us as native people, but for the whole mankind. It speaks of things to come; it speaks of things that have been. When you think about it: one man's prophecy is another man's history. You see things from our past and you see things from our future also. You look at this rock and you consider that so far people have found a thousand pictures and none of those pictures is violent. There is no one animal hunting down another animal, there is not a man hunting down an animal and doing combat with another man. The whole rock speaks of that need how to deal with our environment and ourselves. That's the most important message.”